

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E

BUDAI KISVA

KRITIKAI ÍRÁSOK

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL

BÍRÁLAT

BIBÓ ISTVÁN RÓL
A MAGYAR AGRÁRPOLITIKÁRÓL
A FORTEPAN RÓL
TÍMÁR ÁRPÁD CSONTVÁRY RÓL
A MAGYAR SZOCIOLÓGIA 1960 UTÁN
A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ KUTATÁSÁRÓL
A PLURÁLIS HABITUSRÓL

PROBLÉMA

NEMZETÉPÍTÉS ÉS NEMZETI
ÉPÍTÉSZETI STÍLUS

SZEMLE

HUSZÁR ÁGNES, KELEMEN JÁNOS,
KÖRMENDI TAMÁS, LENGYEL GYÖRGY,
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ ÍRÁSA

MI A PÁLYA?

M E G J E L E N I K

2022. TAVASZ-NYÁR

N E G Y E D É V E N T E

BIBLIOMKISZVA

Főszerkesztő: Wessely Anna
 Harsányi Tamás (tördelőszerkesztő), Sebes Katalin (szöveggondozó)
 A szerkesztőbizottság elnöke: Laki Mihály
 Szerkesztőbizottság: Bodnár M. István, Gyáni Gábor, Klaniczay Gábor, Lakner Judit,
 Madarász Aladár, Majtényi László, Margócsy István, Pajkossy Gábor

34. évfolyam 1. szám

2022. tavasz - nyár

BÍRÁLAT

Szentes Ágota: Számot adni belső rendetlenségekről	Bibó István és a 21. század Szerk. Majtényi László	3
Gyáni Gábor: A mezőgazdaság mint húzóágazat	Varga Zsuzsanna: The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country	13
Szabó Judit Erzsébet: A fénykép „visszanéz”	Fortepan Masters Kollektív fotográfia a 20. századból Barakonyi Szabolcs válogatása	20
Fodor Zoltán: Egy tisztább Csontváry-kép felé	Tímár Árpád: Csontváry Interpretáció vagy legendagyártás	27
Szalai Júlia: Féloldalasságok	(Disz)kontinuitások A magyar szociológia 1960 és 2010 között Szerk. Szabari Vera	38
Krémer Balázs: A társadalmi integráció derivátumai	Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban szerk. Kovách Imre Mobilitás és integráció a magyar társadalomban Szerk. Kovách Imre	46
Erőss Gábor: „Máma már nem hasad tovább” – A plurális habitus elméletének vázlata	Hadas Miklós: Outlines of a Theory of Plural Habitus Bourdieu Revisited	56
Fülöp Dorottya: Hexameterekben a világ	Kalmár György: Hexameteres magyar költemények S.a.r. Hegedüs Béla	63
PROBLÉMA		
Zuh Deodath	Nemzeti építészet és nemzetépítés Szecesszió és újromán stílus Nagyváradon	68

SZEMLE		
Kelemen János	Az igazság pillanatai Metafilozófiai válaszok a szkeptikus kihívásra Szerk. Bernáth László és Kocsis László	77
Szörényi László	Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet Szerk. Bene Sándor és Pintér Márta Zsuzsanna	78
Körmendi Tamás	Bagi Dániel: Divisio regni Országmegosztás, trónviszály és dinasztikus történetírás az Árpádok, Piatok és Přemyslidák birodalmában a 11. és korai 12. században	83
Lengyel György	Kristóf Luca: Kultúrdsaták Kulturális élet és politika a mai Magyarországon	87
Huszár Ágnes	Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján Szerk. Kontra Miklós és Borbély Anna	91
Szabó Lajos	Nagy Péter Tibor: Vallásosság – történet – szociológia	94
MI A PÁLYA?		
William Davies	Úticélja ismeretlen	96
Jessica Swoboda	A morális nyelv – interjú Terry Eagletonnal	101
Lakner Judit	Fekete-fehér számvetés Emlékezetpolitikai fordulat az amerikai liberális baloldalon	104

A *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle* 2020. és 2021. évi összesített tartalomjegyzéke

BUKSZ szerkesztősége
E-mail <BUKSZ@c3.hu>
Kiadja a Budapesti Könyvszemle Alapítvány.

A BUKSZ hálózaton a
<http://buksz.c3.hu>
címen érhető el.

A grafikai-tipográfiai arculatot Pohárnok Mihály
és Harsányi Tamás tervezte. Szedte a BUKSZ-
Stúdió. Nyomta a mondAt Kft., Vác. Felelős
vezető: Nagy László

Előfizetési díj évi 5000 Ft. Befizethető a Budapesti Könyvszemle Alapítvány KHB számlájára.
Számlaszám: 10402166-21634716-0000 0000

ISSN 0865-4247

sikerült így módosítani, de a szakmai felsőoktatás átalakítására tett kísérlet is heves ellenállásba ütközött. Az SZFE hallgatói és oktatói nem fogadták el azt az alapítványi működési formát, amely a szakmai testületek autonómiáját nem biztosította. Mindenesetre az ellenállás nyílt formája kavicsnak bizonyult a NER kultúrpolitikai gépezetében. A színházi mező esetét a szerző interjúkra és médiaelemzésre támaszkodva mutatja be. Az olvasó dolgát e ponton megkönnyítette volna, ha a dokumentáció – az időszak és a kulcsszavak mellett – a médiaforrások felsorolását is tartalmazza.

A kulturális elit szélesebb körű társadalmi ismertségét és elismertségét Kristóf Luca egy osztott minta, általános népszerűségfelvételen tesztelte. A minta egyik felének zárt kérdésekre kellett válaszolnia, egy előre megadott listából kiválasztva, kit tartanak a magyar kulturális élet legnagyobb alakjainak. A másik csoport nyitott kérdésekre válaszolt, és saját elképzelése szerint alkotta meg a névsort. A két lista eleje jelentősen átfed, és a közvélemény választásai visszaigazolták a kulturális elit reputációs önképét. A válaszokat befolyásolta az iskolai végzettség, esetenként az életkor is, de a válaszadók politikai identitása általában nem. A szerző következtetése szerint ez arra utal, hogy a kortárs kulturális kánon átírására tett kísérletek egyelőre sikertelenek.

Érdemes folytatni az ilyen kutatásokat. Jó volna, ha nem korlátozódna a pusztán az erőforrásokért és a reputációért folytatott csatározásokra, s nemcsak a polarizált politikai székértáborokra figyelnének, hanem az alkotási folyamatra is értelmeznék a megküzdés és harc metaforáit. Akkor központi kérdés lehetne, hogy miként gondolkodnak a kulturális elit tagjai a világról, mit tartanak kívánatosnak és miért, s amit annak tartanak, hogyan gondolják kivitelezhetőnek. Hogyan látják ennek esélyeit és benne a saját szerepüket? Ha valakitől, tőlük igazán érdemes lenne egyszer mindezt megkérdezni. Nem kell elitistának lenni ahhoz, hogy érezzük: egy ilyen kutatás fontos és orientáló eredményeket hozhatna.

Kikre gondolunk és miért, ha a kulturális élet kiemelkedő szereplőit kell megneveznünk? Miért éppen azok jutnak eszünkbe, akik? Ebben mennyire meghatározó az alkotás hatásának emléke és médiavisszhangja, illetve a közéleti szerep iránti szimpátia? Mennyire önállóak a választásaink, s mennyire támaszkodunk mások véleményére? Egyszer ezekre a módszertani kérésekre is érdemes lenne pontosabb választ adni, a felhalmozott kutatási tapasztalatokra és kognitív interjúkra támaszkodva, mintegy a tartalmi vizsgálat módszertani melléktermékeként.

Jó volna egy újabb kutatás a közéleti értelmiségről is. Ők azok, akik esszéikkel, médiamegnyilatkozásaikkal kitöltik a politikai elit és a közvélemény közötti információs teret, s közvetlenebb befolyást gyakorolnak mind az elitre, mind pedig a közvéleményre, mint az alkotóművészek és a tudósok legtöbbször. Persze Kristóf Luca korábbi, doktori disszertáción alapuló könyve, a *Véleményformálók* (L'Harmattan – MTA TK, Bp., 2014.) már egyszer nekifutott ennek a témának, de még akad számos megválaszolatlan kérdés. Részint azért, mert indokolt lehet a korábinál szűkebb csoportra fókuszálni, részint azért is, mert azóta sok minden változott.

Mindez azonban egyelőre alighanem jámbor óhaj. Végére is a *Kultúracsaták* – politikai olvasata szerint – afféle jelentés kisebb csatamezőkről, s arról számol be, hogy milyen zavarokat okoz, ha a kulturális mezőt átjárja a kormányzati akarat által generált nagypolitikai polarizáció. Meglehet, hamarosan újabb kutatást kell kezdeményezni – már ha lesz, aki belevág – arról, hogy mi történik a kultúrával és a hétköznapi élettel, az elitekkel és az állampolgárokkal akkor, ha a nagypolitika összevarrodik, mert beszippantja a még nagyobb politikai események erőtere.

Tanulmányok a budapesti beszédéről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján

Szerk. Kontra Miklós, Borbély Anna. Bp., Gondolat, 2021. 355 old., DVD melléklet, 4000 Ft

A budapesti beszédnek nincs jó híre. „Pest feketére fest” – ahogy a régi vidéki mondás tartja. Ez a rossz vélemény kiterjedt a nyelvhasználatra is, amelyet idegenesnek, németesnek, sőt egyenesen romlottnak szoktak nevezni. A szegediek „mekegőnek” tartják, igaz, az ő-ző nyelvjárás változatosabb hangzású. Másokat zavar az, hogy a fővárosiak a nevek előtt is kiteszik a határozott névelőt: *a Pista*, *a Zoli*, és gyakrabban használnak idegen hangzású szavakat, régebben elsősorban német eredetűeket, manapság főleg amerikanizmusokat.

A budapesti nyelvhasználat eltér minden magyar nyelvjárástól. A fővárosba beköltöző vidékiek már régen sem tartották meg anyanyelvjárásukat, beszédükkel is belesimultak az egységesülő nyelvhasználatba. Másrészt viszonylag sok nem magyar anyanyelvű ember élt itt. Sok német iparos, kereskedő telepedett le a XIX. században, hozta magával mestersége szaknyelvét, ennek nyomai ma is megtalálhatók bizonyos szakmák műhelynyelvében.

A német polgárok anyanyelvükön olvasták a napilapokat, német színházakba jártak, kulturális orientációjukat is ez határozta meg. A fővárosba beköltöző zsidó családok otthon beszélt nyelve a némethez szókincsében erősen kapcsolódó jiddis volt, a haszkala által megérintett művelt rétegeket pedig a német.

Ilyen értelemben a XIX. század végén a fővárosi nyelvhasználat – kiejtésben, szókincsben – megmutató idegenszerűsége nyelvi tény volt. Az MTA Nyelvtudományi Bi-

zottságának megbízásából 1872-ben megindított folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* éppen ennek legyőzését, a „tisztaságot, a helyességet” tűzte zászlajára. Első szerkesztője, Szarvas Gábor ennek nevében folytatott kérelhetetlen harcot a magyartalanságok, elsősorban a németességek ellen. A romlott pesti nyelvvél szemben a hiteles nyelvi régiség és a nyelvjárások értékeinek megőrzésére és gyűjtésére buzdította az olvasókat.

A neves nyelvtörténész, Bárczi Géza korszerűbben vélekedett a fővárosi nyelvhasználatról. *A pesti nyelv* címmel 1932-ben megjelent tanulmányában megvédte a főváros népének „ingadozó és tágabb lelkiismeretű nyelvérzékét” a puristák legvadabb vádjai ellen, és javaslatot tett a fővárosi nyelvhasználat alapos kutatására.

Az előítéletek továbbra sem szűntek meg, sőt rátevődtek a fővárosból sugárzó rádió, később pedig a televízió nyelvhasználatára is. Amikor az 1970-es évek végén az MTA Nyelvtudományi Intézetében a nyelv művelő kérdésekben érkezett levelekre kellett válaszolnom, számos olyat olvastam, amelyben azt kérték „Lőrincze elvtárstól, hasson oda, hogy a magyar televízióban ne jidlizzenek, hanem tiszta magyar nyelven beszéljenek”. Ezzel összefüggésben „becsületes, vidéki, igazi magyar arcokat” is kívántak látni a televíziós képernyőn.

Ebből világos, hogy az „idegenes” pesti nyelvvél kapcsolatos sztereotípiák összekapcsolódtak a „népi–urbánus” ellentéttel, azon belül pedig a mélyen a magyar köztudatban élő antiszemitizmussal.

Némi előzmények után a magyar főváros nyelvhasználatának átfogó tudományos feltárása az 1980-as években indult meg az MTA Nyelvtudományi Intézetében. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) koncepciójának kidolgozója és a munkálat szakmai irányítója Kontra Miklós volt. Az élőnyelvi kutatások 1985-től 2010-ig folytak. (Részleteiről ezen a honlapon lehet tájékozódni: <http://buszi.nyud.hu/>.) A BUSZI-nak több változata is van, az itt ismertetett kötet tanulmányai a BUSZI-2-ről szólnak. Az anyagát 1987-ben vették fel, kódolása és ellen-

őrzése 2002-ig tartott. A kutatócsoport 1988–89-ben felvett még újabb 200 interjút – ez lett a BUSZI-3 és BUSZI-4, ez az anyag azonban jórészt csak az archiválásig jutott el.

Ezek az évszámok azt mutatják, hogy a kutatás lendületesen indult, azután lefulladt, és csigalassúsággal haladt tovább. Kontra ennek okairól ezt írja: „A BUSZI a magyarországi szocializmus legvégén kezdődött, s az első öt év után a munkánk viszonytagságos intézeti és finanszírozási körülmények között zajlott. Mi normális, Labov inspirálta kutatásként terveztük meg a munkánkat, csak közben befuccsolt a szocializmus.” (14. old.)

Egy ilyen nagyságrendű vizsgálat megindításához két alapvető feltételre volt szükség. Mindenekelőtt megfelelően érzékeny és strapabíró technikai eszközökre. Németországban Eberhard Zwirner már 1932-ben intézetet alapított hangzó anyagok kutatásának céljából. A zömében könnyen égő sellaklemezekben tárolt felvételek a második világháború idején megsemmisültek. Zwirner a háború után is folytatta a hanganyagok gyűjtését, már biztonságosabb eszközökkel. Ezek az archív felvételek digitalizálva ma mindenki számára hozzáférhetőek a manheimi Leibniz-Institut für Deutsche Sprache hangarchívumában. Ugyanitt folyt az 1970-es években *Stadtgespräch* néven egy szociolingvisztikai szempontú kutatás is Werner Kallmeyer vezetésével.

Magyarországon sokáig csak dialektológiai hangfelvételek készültek, mivel – az előbb említett értékvalasztás alapján – a kutatók ezeket tartották megőrzésre érdemesnek. A második világháború után hanglemezekben rögzített tájnyelvi felvételek most már digitalizáltan érhetőek el a kutatók számára. Más kutatóhelyeken is tárolnak tájnyelvi korpuszokat, ezek mind fontos alapanyagai a feldolgozásnak és az oktatásnak.

A BUSZI volt az első jelentős nagyságú korpusz, amely célzottan fővárosi emberek nyelvhasználatának rögzítését tűzte ki céljául. A magnetofon alapvetően változtatta meg a gyűjtés metodikáját, az egyre érzékenyebb mikrofonok mind fino-

mabb megkülönböztetéseket tettek lehetővé – ezek közvetlenül hatottak a tudományos munka minőségére.

A másik szükséges feltétel a korszerű szaktudás. Kontra Miklós és a munkában komoly részt vállaló Bartha Csilla az Egyesült Államokban sajátította el a survey típusú kutatás módszertanát, mindkettejük doktori disszertációja erről tanúskodik. A Nyelvtudományi Intézetben sikerült a csoportmunkához felkészült és fegyvelmetten dolgozó társakat találni.

Nem feledkezhetünk meg a kutatás támogatásáról sem. Elsőként Herman József igazgató látta be az élőnyelvi korpusz létrehozásának tudományos jelentőségét, ő hívta meg Kontrát a Nyelvtudományi Intézetbe. Az intézeti forrásokon kívül később OTKA- és más pályázatok is segítettek pénzügyi szempontból a munkát.

Minden empirikus kutatás alapja az adatközlők szociológiailag értelmezhető kiválasztása. Ebben az esetben ezt az garantálta, hogy a nyelvészeti kutatás közvetlenül kapcsolódott Angelusz Róbert és Tardos Róbert „Kulturális-kommunikációs rétegződés” című 1987-es kutatásához, így megoldódott a rétegzett reprezentatív mintavétel kérdése.

A BUSZI-interjúk során a megkérdezetteknek tesztfeladatokat kellett megoldaniuk: mondatkiegészítés, minimális párok, szócsoporthoz felolvasatása, szópárok megkülönböztetése hallás után, szódefiníció kiválasztása, egy ismeretlen tárgy megnevezése. Ítéletalkotásra készítették a vizsgálat résztvevőjét: melyik változatot tartja helyesnek, ő melyiket használja. Ezt egy félig irányított beszélgetés követte előre meghatározott témákról. Ezek alapján mérhető a beszédprodukciónak és a nyelvi tudatosság szintje.

A kutatás megtervezője és vezetője, Kontra Miklós a nagy szociolingvisztikai kutatás kényszerű lezárása, vagy inkább abbahagyatása után egy évtizeddel úgy döntött, hogy munkatársával, Borbély Annával együtt az olvasók elé tárja az adatgyűjtés és -feldolgozás közben született legfontosabb tanulmányokat. Az írások többnyire már megjelentek szakmai

fórumokon, de így együtt, egymást értelmezve gazdagabb tudást kínálnak az olvasónak. Nem csak udvarias gesztus őket – többnyire kiegészített formában – összegyűjtve kiadni, ez a (nyelv)tudománytörténeti szempontú átgondolásra is lehetőséget ad.

Kontra három bevezető tanulmánya elhelyezi a minden eddigénél színvonalasabb és nagyobb korpusz létrehozásának kronológiáját a magyar tudomány és társadalom történetében. Reményi Andrea Ágnes a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú kódolási rendszerét ismerteti. Borbély Anna és Bartha Csilla közös írása az interjúzás, lejegyzés és kódolás legfontosabb tanulságait foglalja össze a BUSZI-2 alkorpuszra nézve.

Kontra Miklós írása (*Átlagos mondathossz a BUSZ-2-ben?*) állást foglal egy fontos elvi kérdésben. Míg az írott szövegekben a mondatzáró írásjelek egyértelműen jelzik a mondathatárokat, az élőbeszédben ez sokszor megállapíthatatlan. Az ilyen jellegű tagolással ezért nem is próbálkoztak a vizsgálat folyamán, a válasz az írás címére tehát ez: nem állapítható meg.

A kötet törzsanyaga konkrét és alapos elemzéseket tartalmaz a BUSZI-2 hanganyagának tapasztalatai alapján. Ezek a tanulmányok olyan témákat tárgyalnak, amelyek nemcsak a nyelvészeket, hanem a nyelvet beszélő laikusokat is élénken érdeklik.

Hattyár Helga, Kontra Miklós és Vargha Fruzsina Sára 2009-es írása arról szól, van-e a budapesti közbeszédben zárt *ë*. A zárt *ë* Kodály Zoltán legfőbb nyelvművelő rögeszméje volt. Szerinte a magyar köznyelvnek a sok nyílt *e* által „mekegővé” vált hangzását szebbé lehetne tenni azzal, ha az egész beszédközösség használatába bekerülne a főként dunántúli nyelvjárásokban elterjedt zárt *ë*. Ennek érdekében sajtókiadványai-ban, például a bicíniák szövegében következetesen jelölte is őket.

A BUSZI hanganyagán végzett vizsgálat azt bizonyította, hogy a tősgyökeres budapestiek csakugyan nem ejtik a zárt *ë*-t, csak a gyerekkorukban vidéken élők hozták még magukkal. Hogy a beszédpercepcióban megkülönböztetik-e a kétfé-

le *e*-t, ezt nehéz megállapítani, akár a kísérletben használt tesztszavak: *hëgyës – hëgyes*, akár más hasonlók segítségével. Az is világos a tanulmány alapján, hogy Kodály ötlete, mely szerint mindenkinek meg kell tanítani a zárt *ë*-t – kivitelezhetetlen és tulajdonképpen fölösleges is. Amennyi energiába kerülne, azzal előre lehet jutni egy idegen nyelv ismeretében.

Borbély Anna és Vargha András tanulmánya az *l* variabilitását vizsgálta öt foglalkozási csoportban. Ez a hang szótagzáró helyzetben megmaradhat, de rövidülhet, vagy akár ki is eshet a megelőző magánhangzó megnyúlásával egy időben. Ezek az alakok társadalmi jelentések hordozói: a *föld* alak a normatív, a *föd* nyelvjárási, ezért javasolják a nyelvművelők a kerülését az úgynevezett művelt köznyelvben. A szerzőpár öt foglalkozási csoportban, tanárok, egyetemisták, bolti eladók, gyári munkások és szakmunkástanulók körében vizsgálta a jelenséget.

A tanulmány azt bizonyítja, hogy a foglalkozás és ennek a változónak a használata szoros összefüggésben áll egymással. Világos az is, hogy a szabályszerűség nem egyértelmű és nem egyszerű. Voltak olyan tagok a csoportokban, akik eltértek a csoport átlagától. A szerzők szerint „nem lehet pontos az a megállapítás, hogy egy-egy társadalmi (pl. foglalkozási) csoport minden tagja ugyanazt a dialektust használja” (181. old.). A beszédpartnerek nyelvhasználatát egyébként idomul egymáshoz, a beszéd sebességéhez is, ez is befolyásolhatja az említett jelenség felbukkanását vagy hiányát.

Mátyus Kinga, Bokor Julianna és Takács Szabolcs tanulmánya a *-ban, -ben* határozórag használatát tárgyalja a korpusz adatai alapján. Ez egy különösen érdekes kérdés, hiszen erre a nyelv(észeti) szempontból nem érzékeny emberek is reagálnak: azt, aki hol? kérdésre *-ba, -be* ragos alakkal válaszol, kulturálatlanként, műveletlenként bélyegzik meg. Ennek hatására alakulnak ki az olyan hiperkorrekt formák, mint a *megyek az iskolában*. A szerzők a rendelkezésükre álló adatok alapján azt állapították meg, hogy a férfiak több-

ször használták a sztenderd alakokat, mint a nők, az 1945 előtt születettek több nem sztenderd alakot használnak, mint az 1945 után születettek.

Ez ellentétes két általános vélekedéssel, miszerint a nők nyelvhasználata jobban követi a sztenderdet, mint a férfiaké, és az „öregék” szében, helyesebben beszélnek, mint a fiatalok.

Borbély Anna írása két morfológiai változó statisztikai és szociokognitív elemzésével foglalkozik. A *nákozás*, az iktelen ige egyes szám első személyű használata, például *én tudnák*, a *süksükölés* mellett a legmegbélyegzettebb nyelvhasználati forma. A BUSZI-s anyagba kevés ilyen spontán példa került be, ez mutatja, hogy a beszélők jó része tisztában van ennek a megítélésével, és igyekezett elkerülni interjúhelyzetben. A másik változó, a *jöszökök jöttek* helyett ritka, de nem megbélyegzett, inkább népiesnek ítélt forma.

Kassai Ilona az *-e* kérdőszó mondatbeli helyzetéről írt. Az összehasonlítások alapján a normatív hely megtalálása legkevésbé a gyári munkásoknak sikerült, őket követték a szakmunkástanulók, majd a bolti eladók. A leginkább normatív nyelvhasználat a tanároknál és az egyetemistákra volt jellemző.

Daniel Szeredi tanulmánya a vonatkozó névmások használatát tárgyalja. Az *amely* névmás a normatív nyelvhasználatban a főmondat egyik mondatrészére utal, az *ami* az egész főmondatra. Az utóbbi időben az *ami* kezd terjedni az előző szerepben is. Szeredi vizsgálatai is ezt igazolják, de lényeges különbséget mutatnak ki a társadalmi csoportok között. Az iskolázottabb, magasabb presztízsű emberek az *amelyet* használják, esetenként még az egész főmondatra vonatkozó *ami* helyett is, tehát hiperkorrekt módon.

Kontra Miklós a szóalkotás folyamatát tárja fel. A kísérleti személyeknek egy akkor még ismeretlen tárgyat, egy *kapocskiszedőt* kellett kreatív módon megnevezniük. A magyar anyanyelvű megkérdezettek zöme gond nélkül talált ki olyan magyar kifejezést, amely jól utalt a tárgy használatára. A csíkszeredai példa azt mutatja, hogy kisebbségi

nyelvi helyzetben a tárggyal együtt a megnevezés is átkerül(het) a többségi nyelvből a kisebbségibe, jelen esetben a románból a magyarba.

Bartha Csilla és Hámori Ágnes tanulmánya *A stílus a szociolingvisztikában, a stílus az interakcióban* címet viseli. Interjúkezdeteket vizsgálnak, ez az a helyzet, amikor a megkérdezett a saját helyzetét, identitását határozza meg az interjút vezető terepmunkás számára. Közli, hogyan szólítsák, tegezzék vagy magázzák, ez lehorgonyozza – bár nem feltétlenül – a szereplőket az interakció egész idejére. Stílusváltások megfigyelhetők a beszélgetés folyamán, de néhány jellegzetes társas stratégia jól kirajzolódik, ezek arcvédő és megjelenítő célúak.

Bartha Csilla és Hámori Ágnes másik írása a beszédmodok dinamikáját vizsgálja az interakcióban. A beszédalkalmazkodás-elmélet lényege az, hogy az interakciós partnerek hozzáigazítják beszéljüket egymáshoz. A kutató figyelme a terepmunkások viselkedésére irányul. A legjelentősebb különbség az ő kommunikációjukban a tanárokkal és a szakmunkástanulókkal, tehát társadalmi presztízis alapján két szélsőnek tekinthető csoport tagjaival folytatott beszélgetésekben mutatkozott meg.

Kontra Miklós *Megjegyzések a BUSZI-2-beli nyelvi bizonytalanságról* című cikkében azt bizonyítja, hogy a megkérdezettek, bárki máshoz hasonlóan, nem ítélik meg pontosan a saját nyelvhasználatukat. Vannak, akik azt hiszik, másoknál jobban követik az általuk elfogadott nyelvi normát, mint valójában. Ők azok, akik fontosnak tartják a „helyes” beszédet, gyakran megszólítják másokat vélt vagy valós „hibáik” alapján, miközben gyakrabban ítélnék hiperkorrekt vagy stigmatizált alakokat „helyesnek”, mint azok, akik lazán, akár nemtörődöm módon viszonyulnak a saját nyelvhasználatukhoz.

Kontra Miklós *Mustra a BUSZI-2 két dimenziós tesztadataiból* című írásában azt mutatta meg, milyen hatást gyakorol a nyelvhasználatra a foglalkozáson kívül a nem, az életkor, valamint az, hogy valaki tősgyökeres fővárosi, vagy hosszú éveket töltött el vidéken. Úgy tűnik, a legerősebb

hatása a foglalkozásnak van. Nem felejtethetjük el persze, hogy két csoportnál, a tanároknál ez befejezett egyetemi tanulmányokkal jár együtt, az egyetemistáknál pedig befejezetlennel. A foglalkozás változó tehát szorosan összefügg az iskolai végzettséggel.

A kötethez egy DVD is tartozik, ezen meghallgatható a gazdagréti kábeltévéből származó hanganyag, és tartalmazza Varga László két tanulmányát ennek intonációs átírásáról. Meghallgatható továbbá két eredeti hangfelvétel, átíratukból a lejegyzés, kódolás folyamata is rekonstruálható.

A kötet publikálását „a szerzőknek az a szándéka indokolja, hogy megóvják a feledés homályától azt a sok kutatási információt és eredményt, amit ebben a kötetben összegyűjtöttek” – olvashatjuk a fülszövegben. Jogos aggodalom tölti el azokat a nyelvészeket, akik hosszú évek kemény munkájának írásban összefoglalt eredményeit látják porosodó polcokon, a hangfelvételeket pedig a megőrzés minimális feltételeit sem biztosító raktárakban.

Aggodalmukat én mélyen átérzem és osztom, ezért szögezem most le: nagyon nem értek egyet Kiss Jenő megállapításával, amelyet e könyvről írt recenziójában fejtett ki, azaz hogy az élőnyelvi korpuszokat egyfajta nyelv(észet)i divatnak minősíti: „a jövőre gondolva, amikor a jelen nagy élőnyelvi korpuszai veszítenek újdonságukból...” (*Magyar Tudomány* 2022/2., 255. old.) Úgy véli, főleg a szerzők és szerkesztők aggodalma az élőnyelvi kutatások jövője miatt, hiszen, ahogy egy avítas bonmot-val utal rá, majd jönnek új divatok, vagy ha nem, előveszik a jól bevált régít.

Nos, ha az élőnyelvi kutatásokat évtizedekre felfüggesztik, akkor pótolhatatlan hiány keletkezik a nyelvhasználatról szóló ismereteinkben. Nem tudhatjuk meg, hogyan fejlődtek vagy szűntek meg a BUSZI korpuszában az 1980-as években kimutatott tendenciák. Ha tovább folyt volna a korpuszépítés, akkor most tudnánk, folytatódott-e a budapestiek nyelvhasználatában az ikes igealakok visszaszorulása, a tárgyas igeragozás pontatlan használá-

ta, amelyet Kontra legutóbb említett írásában kimutatott.

Meg kell érteni: hosszú távú áttekintésünk csak úgy lehet a magyarok nyelvhasználatáról, ha megbízható adathordozókon őrizzük meg, dolgozzuk fel a korpuszokat, ahogy a manheimi Leibniz-Institutban teszik az 1940-es évek végétől.

Sok szóvirág és érzelmes frázis hangzik el köztereken ünnepi alkalmakkor a magyar nyelv értékéről és nemzeti összetartozásunkban játszott kivételes szerepéről. Ha a politika – és itt nem csak a tudománypolitikára gondolok – csakugyan tenni akar valamit az anyanyelv megőrzéséért, a kulturált nyelvhasználatért, könyvnyű dolga van. Támogassa hathatósan szakszerű kutatását: pénzzel, a nyelvészek és más kutatók erkölcsi és anyagi megbecsülésével, a korszerű kutatási feltételek megteremtésével.

HUSZÁR ÁGNES

Nagy Péter Tibor: Vallásosság – történet – szociológia

Iskolakultúra könyvek 53. *Iskolakultúra*, 2021. (<http://mek.oszk.hu/22100/22109>)

A szerzőt elsősorban oktatáskutatóként ismerik, ebbe a témába vágó írásait *Oktatás – történet – szociológia* címmel tette közzé (Gondolat, Bp., 2012). Ennek mintegy párdarabja a vallásszociológiai tanulmányokat tartalmazó újabb kiadvány. A kötethez írt előszavában Kamarás István leszögezi, hogy néhai Szántó János és néhai Tomka Miklós munkáin túl a magyar vallásosság térképéről leginkább Nagy Péter Tibortól lehet tájékozódni. A szerző a bevezetőben ismerteti az itt összegyűjtött írások történetét. A különböző alkalmakra készült tanulmányok elolvasása után világossá válik, hogy a „vallás és társadalom” témakörben az elemzések két alapvető forrásra – a vallási hovatartozást azonosító népszámlálási anyagra és a vallásosság több dimenzióját is